

Ognji nad našim nebom

Igor Hrastnik, Marjan Jandrok: *Ognji na nebu: zgodbe letalcev iz druge svetovne vojne na območju Zgornje Savinjske in Šaleške doline*. Velenje: Velenjska knjižna fundacija, 2025. 272 strani.

Z mislijo o letenju se je človek ukvarjal že od antike. Od začetka 20. stoletja in revolucioniranja prometa na zemlji ni nič bolj burilo domišljije kot letenje. Od prvih začetkov je kmalu prišlo do razvoja letalstva in s tem tudi vojaškega letalstva, s čimer je razvoj postal nezadržen. Vse to pa je močno vplivalo tudi na dogodke v času druge svetovne vojne.

Avtorja sta na podlagi arhivskega gradiva, ki ga hranijo domači in tuji arhivi, relevantne literature in obsežnega slikovnega gradiva ter pričevanj, sestavila barvit mozaik o dogajanju na nebu v Zgornji Savinjski dolini v času druge svetovne vojne. Slednje je bilo v zgodovinopisju doslej spregledano ali vsaj slabo poznano. Zaradi tega publikacija predstavlja pomemben doprinos k poznavanju zgodovine druge svetovne vojne na Slovenskem. S tem mislimo na delovanje okupatorjevih in zavezniških zračnih sil nad našimi kraji od leta 1943 do konca vojne in delovanje partizanskih sil pri reševanju letalcev. Zavezniške zračne sile so napade okrepile v zadnjih dveh letih vojne. Radovednost lokalnega prebivalstva so zbujali preleti letal, še bolj pa tragika in posledice zračnih spopadov in letalskih nesreč.

Avtorja v pričujočem delu *Ognji na nebu* v uvodnem delu opišeta položaj in delovanje zavezniških letalskih sil na evropskem in našem nebu od leta 1943. V nadaljevanju predstavita sestavo Mediteranskih združenih strateških letalskih sil (MASAF), v katero so bile vključene Ameriške zračne sile (USAAF), Britansko kraljevo letalstvo (RAF), Južnoafriške zračne sile (SAAF) itn. V okviru RAF so bile ustanovljene tudi Balkanske zračne sile (BAF). 15. zračna sila je v času do konca vojne delovala za strateško bombardiranje sovražnikovih industrijskih in naftnih zmogljivosti ter komunikacij in ob tem delovala proti sovražnikovemu letalstvu in

kopenski vojski. Avtor spregovori tudi o Nemškem vojnem letalstvu, ki je bilo sestavljeno iz letalskega dela, protiletalske obrambe ter enot zračnega signaliziranja. V nadaljevanju so suvereno predstavljena letala z vsemi tehničnimi podatki, ki so v času druge svetovne vojne delovala nad našim nebom.

V osrednjem delu publikacije so kronološko predstavljeni pomembni dogodki na našem nebu v letih 1944/45. V opisanih primerih letalskih nesreč so predstavljeni vplivi vremenskih razmer, postopki pred letenjem, formacijsko letenje in oprema letalcev. Na podlagi poročil so predstavljene priprave na polet na primarne cilje bombardiranja v južnih delih nemškega rajha in sekundarne cilje na Slovenskem (letališča, železniška vozlišča, industrija) ter prestrežanje nemških zračnih sil in delovanje protiletalske obrambe, zračne bitke, sestrelitev in zrušenje letal. V delu je ob množici poročil ustrezno predstavljeno označevanje letal, enote zračnih sil in letališča, od koder so zavezniška letala letela nad cilje v južnem delu nemškega rajha.

Dogodki na nebu na Jožefovo postno nedeljo, 19. marca 1944, so bili uničujoči in naporni tako za zavezniške kot tudi za okupatorjeve letalce. Tega dne je bilo sestreljenih 17 zavezniških bombnikov

in en lovec ter 30 nemških lovcev, ki so svoj zadnji polet končala na slovenskih tleh, med njimi tudi na območju Savinjske doline.

Kot prva žrtev na savinjskem nebu je bil nad današnjim Andražem nad Polzelo sestreljen ameriški bombnik B-17. Istega dne je bil sestreljen še drugi ameriški bombnik B-17, ki je strmoglavil na planini Veliki Travniki na Smrekovškem pogorju nad Ljubnim ob Savinji. Na podlagi poročil in pričevanj je prikazana sestrelitev in usoda obeh posadk, od katerih jih je osem pristalo v ujetništvu, dva pa sta prebegnila k partizanom. Tega dne je bilo sestreljeno tudi Nemško lovsko letalo Messerschmitt Bf 109G, ki je zasilno pristalo na travniku v Trnovcu poleg Rečice ob Savinji.

24. maja 1944 je bil nad Šoštanjem sestreljen ameriški bombnik B-17 F, iz katerega se je s padali rešilo osem članov posadke, dva pa sta umrla. V zračnem spopadu je bil sestreljen nemški lovec Messerschmitt Bf-109G-6, ki je moral zasilno pristati pri Novem Celju. 25. maja 1944 je bil sestreljen ameriški bombnik B-17, ki je strmoglavil na Mali Planini nad Črnicem. V nesreči so od desetih članov posadke umrli trije, ujeta sta bila dva, rešeni pa so bili štirje. 20. avgusta 1944 je bil na nočnem letu nad Lenartom pri Gornjem Gradu sestreljen bombnik B-24 Liberator (SAAF). Umrli so vsi letalci razen enega, ki je bil rešen. 21. septembra 1944 je več letal Ju-87 Štuka bombardiralo domačijo v Preseki pri Gornjem Gradu, umrlo je sedem domačinov. 16. oktobra 1944 je strmoglavilo britansko transportno letalo Handley Page Halifax. Umrlo je šest letalcev, eden pa je prišel v ujetništvo. 5. novembra 1944 sta bila na nočnem oskrbovalnem letu sestreljena dva bombnika RAAF B-24 Liberator. V nesreči prvega letala pri Radmirju je umrlo sedem letalcev, prav tako tudi v nesreči nad Lokovico. Dan kasneje, 6. novembra 1944, je zasilno pristalo RAAF transportno letalo Handley Page Halifax pri Rečici ob Savinji. Rešeni so bili vsi člani posadke. Ob tem avtor opozori na pomen osvobojenega ozemlja v Zgornji

Savinjski dolini, kjer je bilo spuščališče v Radmirju in letališče Rečica ob Savinji. 28. decembra 1944 so zavezniška letala bombardirala premogovnik Velenje, umrlo je najmanj 32 ljudi. 3. aprila 1945 je nad Dobrovljami strmoglavilo lovsko letalo SAAF P-51 Mustang, pilot je bil rešen. 12. aprila 1945 se je zrušil USAF bombnik B-25 v pobočje Raduhe. Umrli so člani posadke, eden je bil ujet, rešeni pa so bili štirje.

V opisanih primerih sta avtorja na podlagi arhivskega gradiva in pričevanj uravnoteženo predstavila tragedijo sestrelitve letal, usodo letalcev, od katerih so mnogi umrli ali pa jih je zajel nemški okupator. Slednji so morali v taborišča za vojne ujetnike, drugim pa je uspela rešitev s pomočjo domačinov in partizanov, ki so jim pomagali nazaj do njihovih enot v južni Italiji. Za konec je v krajšem poglavju »Od sovražnikov do prijateljev« predstavljeno zanimivo pričevanje Franza Stiglerja, pilota nemškega lovca, ki ni sestrelil poškodovane zavezniškega bombnika B-17 in je letel ob njem čez Rokavski preliv, da se je lahko letalo srečno vrnilo domov. Dogodek je postal povod povojnega prijateljstva med pilotoma obeh letal.

Ob koncu poudarimo, da sta avtorja v svojem delu *Ognji na nebu* uspela dokumentirati mnoge dogodke in akterje, ki so se zasidrali v kolektivnem spominu prebivalstva Zgornje Savinjske doline. Slednje se je ob letalskih nesrečah odzvalo in skupaj s partizani reševalo zavezniške letalce pred okupatorjem, da so se tako lahko mnogi vrnili v svoje enote v južni Italiji. Po spletu okoliščin pa so morali tisti, ki jih je zajel nemški okupator, v vojno ujetništvo. Umrli so s strani lokalnega prebivalstva izkazana potrebna pieteta in skrb. Poudariti moramo, da sta avtorja opravila pomembno delo, ki odstira pogled na nebo Zgornje Savinjske doline v letih 1943–44. S tem knjižno delo predstavlja pomemben prispevek k boljšemu poznavanju letalstva in dogodkov v času druge svetovne vojne na Slovenskem in širše.

Miran Aplinc